

INNSENDT Denne artikkelen er ikke skrevet av en journalist i Agderposten, og er derfor ikke uavhengig journalistikk. Artikkelen er i sin helhet laget av en ekstern bidragsyter. Vi har funnet innholdet interessant for våre lesere, og publiserer det derfor redigert og tilrettelagt av redaksjonen. Det betales ikke honorar for slike artikler.

Et maleri fra Det Stavangerske Klubselskab viser noen av klubbens medlemmer samlet rundt spillebordet. Bildet er malt av August Jacobsen i 1898 og originalen henger i selskapets lokaler i Stavanger.

En gang samlingspunkt for makt og innflytelse, nå mer eller mindre glemt. Til tross for sin sentrale plassering i bymiljøet på 1800-tallet, er det skrevet forbausende lite om Arendal Klubselskab.

Historien om den gamle herreklubben gjenspeiler, på godt og vondt, byens utvikling gjennom nesten 130 år.

Velstående by. Gode tider for handel og skipsfart hadde gjort Arendal til en velstående by på slutten av 1700-tallet og en relativt stor andel av byens befolkning kunne sies å tilhøre «de dannede klasser». Dette kunne være kjøpmenn, redere, skipper, leger eller embetsmenn – felles var at de hadde økonomi, fritid og mulighet til å dyrke interesser og delta i selskaper ved siden av den daglige dont, for eksempel ved å engasjere seg i ulike foreninger. I Arendal dukket det opp flere foreninger på denne tiden. «Det Kongelige Arendalske Skydeselskab» ble stiftet i 1789, «Arendals Dramatiske Selskab» i 1796 og «Arendals Læseselskab» i 1799. Rundt samme tid ble også «Arendals Klubselskab» stiftet, en klubb etter engelsk mønster hvor dannede herrer kunne koble av i komfortable omgivelser; lese aviser, ta et glass, diskutere politikk og forretninger, spille kort, eller utfordre hverandre i biljard. Klubben arrangerte også ball, middager og andre tilstelninger.

Herreklubb. Det finnes få kilder fra klubbens første tid og det kan ikke sies for sikkert når klubben egentlig ble stiftet. Klubbvirksomheten – som helst foregikk i vinterhalvåret når seilskutene lå i opplag og folk hadde mer tid – ble gjerne nedlagt på våren og gjenopptatt på høsten, og da ofte på et nytt sted. Dette kan være årsaken til at det verserer ulike datoer for dannelsen. Den første innførselen i klubbens protokoll er datert 16. november 1826, og dette skal ha gitt anledning til en slags 50-årsmarkering i 1876. I en søknad om skjenkeløyve i 1925 oppgir klubben selv at den ble stiftet i 1811. «Love for Arendals Club» er imidlertid datert 29. september 1804, men trolig hadde klubben allerede da en historie. I anledning generalforsamlingen den 29. oktober 1910, markerte i alle fall klubben sin «110-aarige Bestaaen». Klubben må uansett ha vært en av de første tradisjonelle herreklubber i landet.

Den fallerte kjøpmannen. Fritjof Foss skriver, i «Arendal Byes Historie», at klubbens første vert var en Rasmus Ørting. Denne Ørting var en tidligere kjøpmann som, ifølge Foss, etter en fallitt hadde grepet til den utvei å bli gjestgiver og biljardvert. Ørtings hus på Tyholmen, for øvrig det samme huset som senere skulle bli teater, skal ha vært rent beryktet – og Ørting selv skal ha vært i forhør i anledning «det usæ-

delige Liv, som førtes i hans Hus». Et av rommene i Ørtings gjestgiveri skal nemlig ha vært reservert stamgjester til «privat» benyttelse, og ifølge Foss var det her byens herrer samlet seg til «Spil og Svir». En annen kilde skriver at stedet var til stor forargelse for byens mødre og hustruer. Foss sier riktignok ikke direkte at Ørtings stamgjester hadde noe med Arendals Klubselskab å gjøre, men det skal nevnes at Fritjof Foss selv er å finne på klubbens medlemsliste i 1860 og kan således ha hatt interesse av å beskytte klubbens renommé.

Mulker. Hva som enn foregikk av spill, svir og usedeligheter på Ørtings gjestgiveri står imidlertid i sterk kontrast til klubbens egne lover. Her pålegges medlemmene, allerede i første para-

graf, å «vedligeholde Orden og Sædelighet udi Selskabet» og på alle mulige vis sørge for at ingen andre personer enn «hvis Retskaffenhet og anstændige Opførsel man kan være fuldkommen forsikret» blir opptatt eller foreslått som medlem. I en annen paragraf heter det at ingen «høie Spil» må tåles og at «ingen Frihed maae tillades mod Politie-Anordningerne» – og dersom noen oppholder seg i klubben senere enn halv tolv på kvelden vanker det mulker på 2 riksdaler pr. person pr. time. Klubbens medlemmer ble dessuten pålagt taushetsplikt for det som måtte bli fortalt i selskapet. Men klubbens lover åpnet også for at damene kunne delta i selskapet. Hver søn- og helligdag kunne medlemmene medbringe sin kone, nærmeste pårørende – samt venninner av disse.

FAKTA

I et historisk lys

● Historikere i Agder skriver om aktuelle saker under vignetten «I et historisk lys». Spalten er et samarbeid mellom Den norske historiske forening (HIFO), avd. Agder og Agderposten. Gjennom en slik spaltestafett vil historikere i ulike stillinger og med ulik yrkeserfaring betrakte Agder, Norge og verden ut fra sitt profesjonelle ståsted. Har du tips og ideer kontakt oss på e-post: Thomas.hagen@stifetlsen-arkivet.no eller redaksjonen@agderposten.no

Portrett av Conrad Nicolai Schwach fra hans tid i Arendal, malt av Carl Peter Lehman ca. 1827. FOTO: AAMA-KUBEN

Fønix hotell på nedre Tyholmen hvor Arendals Klubselskab holdt til mellom 1887 og 1925. FOTO: GEORG KJELLERØD, 1910.

Flere av klubbens medlemmer samlet på Anders Dedekams eiendom Sofienlund på Tromøy, ca. 1881. Klubbens formann, byfogd Ole Schrøder, foran til venstre.

FOTO: AAMA-KUBEN.

Den berømte dikteren. I 1826 holdt klubben til i Peder Thomassens gate, hvor madam Anne Kristine Winther var klubbvert. Klubben besto da av 70 personer og et av medlemmene på denne tiden var den kjente dikteren Conrad Nicolay Schwach (1793 – 1860). Schwach kom til Arendal i 1821 for å jobbe som sakfører. Han skriver følgende om klubben i sine erindringer: «Arendal hadde naturligvis en Klub og jeg blev strax medlem af den, men jeg besøgte den ei ofte. Deels var Selskabet der temmelig blandet; deels og især fik jeg meget snart Anledning til, naar jeg havde Aftenen ledig, at tilbringe den i bedre Kredse og uten Depenser». Schwach forteller også at det oppsto en splittelse i klubben på bakgrunn av at kongen, i 1828, nedla forbud mot å markere 17. mai.

Nektet festmiddag. Dette skal ha ført til en del opphissede diskusjoner og flere av klubbens medlemmer skal ha nektet å delta i den årlige festmiddagen i anledning kongens fødselsdag. Som resultat skal 12 medlemmer, deriblant Schwach, ha brutt ut og dannet en egen klubb. Etter at Schwach forlot Arendal til fordel for Trondhjem i 1830 ble han forresten også med i Trondhjems klubb, Harmonien, hvor han synes å ha vært desto mer aktiv. Han skrev flere dikt og sanger for klubben og satt også i direksjonen en periode. Mange år senere, som sorenskriver i Skien, savnet han nok klubblivet for han skrev følgende i et brev til sin gamle venn og klubbefelle Morten Smith Dedekam i Arendal: «Arendal er – som jeg seer – fremdeles en Modsætning af Skien. Hist er der jevn Selskabelighet; her er det stille som i Graven. Der gives ikke engang en Klub.»

Direksjonen truet med å opptre på en «alt andet end behagelig Maade»

Schnurbusch' tid. Fra 1849 holdt klubben til på Langbrygga på Sandbergs, senere Schnurbusch' hotell. Fritjof Foss, som altså selv var medlem på denne tiden, har en fantastisk skildring av klubbens fremtredende medlemmer: «Klubbens ældste og flittige Stamgjæster i Schnurbusch' Tid var Byens Ordfører Morten Smith Dedekam, Havnefoged Adler Finne, Nicolai Benjamin Herlofsen, Eier af Strømsbo og Kittelsbugt Kran, samt underfoged Schönberg. Disse Mænd vare saagodtsom hver Hverdags Aften samlede ved Spillebordet i Hotellets store blaa Hjørnesal i 2den Etage, men de holdt ubrødeligt Clubbens gamle hævdede Vedtægt, at paa Slaget 8 lagdes Kortene ned. Saa sikkert skede Opruddet, at man hjemme i Familiene kunde beregne Husherrens Ankomst næsten paa Minuttet, og for mange har den tændte Lygte, som man om Vinteren et Kvarter over 8 kunde se bevæges op ad Strømsboklevene, naar Nicolai Herlofsen gik hjem, været et ligesaa ufeilbart Mærke paa, hvad Klokken var, som om de havde hørt Kvarteret fra Taarnuhret i Kirken». Schnurbusch' Hotel i den gamle trebygningen var ifølge Foss «i den Grad hjemligt og hyggeligt at man trygt kan sige, at det savnede Sidestykke i nogen af vore Kystbyer».

Det er noe nesten rørende ved Foss' erindringer fra tiden før den katastrofale brannen i 1868 som la store deler av byen, inkludert Schnurbusch' hotell med dets store blå hjørnesal, i ruiner.

Krakk og krise. Klubben hadde også lokaler på Langbrygga etter bybrannen, på nye Grand Hotell. Sent på 1870-tallet fikk de imidlertid en ny vert. Theodor Køber var egentlig baker og konditor, men hadde kjøpt et hus ved Fiskebrygga med servering og bevertning, og nå ble han

Schnurbusch' hotell før bybrannen i 1868. Arendals Klubselskab hadde lokaler i 2. etasje.

også klubbvert. Klubben ser ut til å ha vært særdeles lite fornøyd med sin nye vert. I et brev fra 5. mars 1879 gir direksjonen Køber det glatte lag og beskylder ham for blant annet å ha fjernet aviser og solgt brennevin fra klubbens lokaler. Dessuten skal han ha hevet prisen på selters fra 20 til 25 øre pr. flaske. Direksjonen truet med å opptre på en «alt andet end behagelig Maade» om denne praksisen fortsetter.

Egen klubbgård. Misnøyen med Køber var kanskje noe av bakgrunnen for at klubben i 1879 bestemte seg for å kjøpe en egen klubbgård, og i januar 1880 flyttet de inn en i Vestre gate 6, den samme gården hvor Frimurerlogen i dag har holder til. Kjøpesummen var på anselige 48 000 kroner og flere av klub-

bens mer velhavende medlemmer måtte stille seg som garantister, noe som seks år senere, da Arendal ble rammet av et økonomisk krakk som følge av konkursen i Arendal Privatbank, skulle vise seg å bli skjebnesvangert. Saken ble heller ikke bedre av at klubbens tidligere viseformann, direktør Axel Herlofson i Arendal Privatbank, var en av garantistene. Herlofson var nok heller ikke den eneste av klubbens medlemmer som gikk konkurs denne svarte høsten 1886, og klubbens daværende formann, byfogd Ole Schrøder, hadde full hyre med konkursforretninger. Krisen var altså et faktum, og den 4. desember 1886 hadde klubben kalt inn til en ekstraordinær generalforsamling. Saken som skulle opp til behandling var intet mindre enn selskapets oppløsning, samt medlemmenes even-

FOTO: H.P. NIELSEN & SØN.

tuelle ansvar for klubbens gjeldsforpliktelse. De av klubbens medlemmer som ikke var garantister ville imidlertid ikke påta seg noe som helst ansvar for klubbens gjeld, og det ble besluttet å legge ned klubben fra 1. januar 1887. Den siste innførselen i klubbens protokoll er datert 21. mars 1887 og her går det fram at eiendommen i Vestre gate gikk på tvangsauksjon for 35.000 kroner.

Som Fugl Fønix. Men historien slutter ikke der. For allerede 5. november samme år ble det innkalt til et møte for å gjenopplive Arendals Klubselskab. Og hvilket sted kunne være mer passende for en klubb som skulle gjenoppstå enn nye Hotel Fønix i Friergangen? Klubben ble på Hotel Fønix helt frem til 1926. Da leide klubben en gård i

Østre gate hvor de ansatte en egen klubvertinne. Karen Jensen hadde lenge vært kjøkkenpike hos en av klubbens prominente medlemmer, konsul Chr. Th. Boe. Nå hadde hun giftet seg og sammen med sin mann skulle hun ha fast bopel i klubbens lokaler. Etter bare et års drift ble det åpenbart at utgiftene til drift av klubben, med husleie og lønn til fru Jensen, var langt større enn inntektene fra salg og medlemskontingent. Regnskapet viser at driften delvis var lånefinansiert. Klubbens innbo gikk igjen på auksjon, denne gangen av det frivillige slaget. Biljarden gikk til Sjømannsforening for 500 kroner, og i alt fikk man inn litt over 5000 kroner, nok til å slette gjelden. Regnskapet var gjort opp. Men faktisk ikke helt, viser det seg. For helt bakerst i kassaboken dukker

det opp en brevkopi. Brevet er datert 16. juni 1939 og adressert til en Lillemor Sørensen. Teksten lyder: «Fra det forlengst hensovede Arendals klubselskab er fremdukket en kassabeholding på kr 1,40. Klubbens gjenlevende medlemmer er sikkert enig med undertegnede i at beløpet neppe kan anvendes bedre enn «for the benefit of Bellevue barnehjem». Beløpet vedlegges i kontanter – idet kvittering for ordens skyld utbes.»

Arven etter Arendals gamle klubb var kanskje ikke stor i kroner og øre, men gjennom sin nesten 130-årige eksistens var Arendal Klubselskab en viktig arena for byens øvre sosiale sjikt; dens kjøpmenn, redere, embetsmenn og politikere, og et betydelig innslag i bybildet som sådan.

Kilder:
Arendals Klubselskabs møteprotokoll, regnskapsbøker og korrespondanse. PA-1059 Foreningsarkiv, Aust-Agder museum og arkiv, avd. KUBEN.
Frithjof Foss: Arendal Byes Historie. Arendal 1998.
Conrad Nicolai Schwach: Erindringer af mit Liv indtil Ankomsten til Throndhjem. Oslo 2008.
O.A. Aalholm: Kjente menns ukjente brever. Arendal 1933.

Skrevet av Egil Blomsø,
arkivar/rådgiver ved
Aust-Agder museum og
arkiv, avd. KUBEN.

